

anders en in de analyse van de onderhandelingen waarin de actoren van dit proces nauwgezet worden gevolgd wordt er veel aandacht besteed aan hoe de Italiaanse onderhandelaars erin slaagden hun agendapunt al dan niet door te drukken. Ook de strategie van de Europese Commissie en haar voorlopers als vertegenwoordigers van het Europese belang was beslissend voor het verloop van de onderhandelingen.

De strikt chronologische opbouw van het boek wordt verstoord door uitweidingen die niet altijd even doordacht werden ingelast. Zo komen bijvoorbeeld de historische precedenten van supranationale migratieregimes in Europa ter sprake op het einde van het vierde hoofdstuk (p. 230-233) en verder besproken in hoofdstuk zes (p. 328-329). De vrij enge focus op de Europese onderhandelingstafel maakt dit boek tot geen baanbrekend werk. Zo worden de onderhandelingen rond het vrije verkeer van werknemers nauwelijks ingepast in de creatie van de Europese ruimte. Voor thema's waarmee het Europese vrije verkeer verweven is moeten we het telkens doen met een verwijzing in een voetnoot naar de relevante literatuur, zonder dat de inzichten van deze studies worden geïntegreerd in het betoog. De afwezigheid van een grondige analyse van het immigratiebeleid van de lidstaten is een tweede minpunt. De wijze waarop in de diverse lidstaten het nationale immigratiebeleid gestalte kreeg wordt nauwelijks belicht, ook hoe de stappen richting vrij verkeer van werknemers op nationaal verzet stuitte en hoe de toegevingen aan Europa werden geïntegreerd in de nationale regelgeving worden nauwelijks besproken. De nationale besluitvorming blijft in vergaande mate buiten het gezichtsveld van dit boek.

Het boek is vooral een diplomatieke geschiedenis van hoe vormen van internationale arbeidsmigratie tot interne migratie gemaakt worden, waarbij dit thema zwak wordt ingebed in de sociaal-politieke realiteit van de Europese gemeenschap en haar lidstaten. De publicatie van Federico Romero, *Emigrazione e Integrazione Europea, 1945-1973* slaagde er veel beter in de complexiteit van dit historische proces weer te geven. Romero concentreerde zich wel iets meer op Italië als de motor van dit proces, maar had bijvoorbeeld ook aandacht voor de gevolgen van het Europese vrije verkeer van werknemers op de migratiestromen binnen Europa, een thema dat ontbreekt bij Goedings die haar studie afsluit in 1968. De gedetailleerde analyse van Goedings wijst evenwel wel op die elementen van de onderhandelingen die wijzen richting Europees burgerschap.

Frank Caestecker
Universiteit Gent

Kees Walle, *Buurthouden. De geschiedenis van burengebruiken en buurtorganisaties in Leiden (14e-19e eeuw)*, Leidse historische studies nr. 3 (Leiden: Ginkgo, 2005) 325 p. ISBN 9080700959

Een buurtvereniging wordt in de hedendaagse stadspolitiek wel gezien als een instrument om de sociale cohesie te bevorderen en de leefbaarheid in de grote steden te vergroten. Daarom is het verwonderlijk dat in de geschiedschrijving, afgezien van een paar artikelen, nog zo weinig aandacht is besteed aan het buurtleven dat een bloeiperiode beleefde in de zeventiende en achttiende eeuw. Aan gebrek aan bronnenmateriaal kan het niet liggen, want in steden als Leiden, Haarlem en Den Haag schakelden de stadsbesturen buurtverenigingen in bij het bestuur van de stad en daarover werd veel op schrift gesteld. Hoe rijk dit bronnenmateriaal is, blijkt uit de

zeer gedegen studie van Kees Walle over de buurtorganisaties in Leiden van de veertiende tot de negentiende eeuw.

Voor het vroege ontstaan van de Leidse gebuurten, dat in nevelen gehuld is en waarvoor weinig bronnen bewaard zijn, draagt Walle overtuigende argumenten aan. Al in de veertiende eeuw was de stad verdeeld in vijftien bonnen, die als belangrijkste taak de bewaking, brandbestrijding en het ophalen van onroerendgoedbelasting kregen. Vermoedelijk in dezelfde tijd of iets later ontstonden daarnaast buurtverenigingen die veel grilliger begrenzingsen hadden dan de bonnen en die zich kenmerkten door een ludiek karakter. Dit ontleedt de auteur aan de grappige namen van gebuurten als bijvoorbeeld ‘Blik op de Aaszak’, ‘Het woud zonder genade’, ‘Het keizerrijk van de Maarsmansteeg’, ‘t Land van belofte’ of ‘De billenburg’ (het gedeelte van Leiden waar in de Middeleeuwen hoertjes woonden). De namen van de buurtbestuurders logen er ook niet om: zelfs in de armste wijken kregen deze titels als ‘Palensgrave van de Steinschuyr’ of ‘Heere van Breynloos’. Carnavalsverenigingen in diezelfde periode hadden er ook een handje van om dergelijke schertstitels aan hun bestuur te geven.

Geheel nieuw in de geschiedschrijving over de gebuurten is de suggestie van de auteur dat het belang van buurtverenigingen in de zestiende eeuw groeide door de verandering van begrafenisgebruiken. In de Middeleeuwen hadden zuster- en broederschappen de taak de doden te begraven. Toen deze organisaties in verval geraakten, omdat het lidmaatschap voor velen mede door de achteruitgang van de lakennering te kostbaar werd, namen de celledoeders dit lucratieve bedrijf over. Begravenissen brachten geld op, omdat nabestaanden voor het dragen van de doden geld moesten betalen. Was de familie onvermogen dan moesten de stad of de kerk een bijdrage hiervoor leveren. De celledoeders op hun beurt verdwenen met de komst van de Reformatie. Vanaf dat moment sprongen de buurten hierop in. Dit is volgens Walle dan ook de aanleiding dat buurtorganisaties rond 1555 overal in Leiden echt vorm kregen en dat ze – toen 73 in getal – de gehele stad omvatten.

Uitgebreid beschrijft de auteur hoe de legendarische Leidse stadssecretaris Jan van Hout plannen ontvouwde om de buurtorganisaties voor het karretje te spannen van de overheid. In zijn zogenaamde ‘Armenrapport’ van 1577 wilde hij de buurten allerlei nieuwe taken toebedelen: het opsporen van illegalen en bedelaars, het aanmelden van behoeftigen of van verweesde kinderen bij de liefdadige instellingen en het sussen van burenruzies. Hij zag de gebuurten als een handig instrument voor sociale controle.

In de volgende hoofdstukken van het boek schetst Walle hoe de gebuurten in de praktijk werkten en in hoeverre deze de overheidsbepalingen soms saboteerden. Het begon al bij de vorming van nieuwe buurten. Het voornemen van Jan van Hout om de omvang van de verschillende buurten groter te maken mislukte, omdat rijke Leidenaars niet met armere stadsgenoten ingedeeld wensten te worden. Voor Van Hout was de mengeling van arm en rijk essentieel maar de bewoners wilden dit niet. Leidse professoren bijvoorbeeld stelden vergeefse pogingen in het werk om onder hun buurtverplichtingen uit te komen omdat zij onder een andere jurisdictie vielen. De halfslachtige houding van de buurtbewoners blijkt ook uit de organisatie van de buurtfeesten. Sommige buurten vierden uitbundig hun feest, maar bij andere wijken liet men dit achterwege en werd onder de buurtbewoners het geld verdeeld dat als overal door begravenissen, verhuizingen, bruiloften en geboorten verplicht gedoneerd moest worden aan de buurtkas.

Aangezien volgens de schrijver de begravenissen het fundament van de buurtorganisaties vormden, betekenden de opkomst van begrafenisverzekeringen in de zeventiende en achttiende eeuw en de nieuwe populariteit van de gildenbegravenissen een

inbreuk op het functioneren van de gebuurten. Ook hielden de buurtbestuurders zich niet aan de verplichting om illegalen bij het stadsbestuur aan te melden. De verhuur van kamers aan buitenlanders bracht veel geld in het laatje, zeker in de periode van verval en armoede in de achttiende eeuw.

In het boek wordt (iets te) veel aandacht besteed aan de periode van de Franse Tijd toen de buurtorganisaties werden ingeschakeld voor de organisatie van verkiezingen, het innen van belastingen en het verschaffen van kleding en andere hulp aan de Franse soldaten. In diezelfde periode raakten veel buurten in verval.

Dit boek is niet alleen een fraaie geschiedenis over de buurtverenigingen geworden maar tevens een uitgebreide bronnenpublicatie. Helaas is het te laat verschenen om een bijdrage te kunnen leveren aan de stadsgeschiedenis van Leiden. Dat is spijtig, want het jarenlange onderzoek van de auteur noodt tot nadere interpretatie van de dikwijls te veel geïdealiseerde sociale cohesie van de stedelijke samenleving tijdens de Republiek.

Thera Wijsenbeek
Universiteit Leiden

Jan P. Zwemer (ed.), *Zeeland 1950-1965* (Vlissingen: Den Boer/De Ruiter, 2005)
648 p. ISBN 9074576567

De laatste jaren neemt het aantal publicaties over de modernisering van Nederland na de Tweede Wereldoorlog langzaam toe. Jan Zwemer en zijn medeauteurs haken met hun boek *Zeeland 1950-1965* in op die trend. Het resultaat is een boek dat de modernisering van Zeeland op zowel economisch als sociaal-cultureel gebied evalueert. Ze nemen daarbij het boek *1950: Welvaart in zwart-wit* van K. Schuyt en E. Taverne als uitgangspunt. Daarin wordt de stelling geponeerd dat in Nederland na de oorlog weliswaar veel gepland is, maar dat er uiteindelijk veel minder door de overheid gestuurd en beheerst is dan algemeen wordt verondersteld. Plannen was één zaak, de uitkomst daarvan een heel andere.

Zwemer is zelf verantwoordelijk voor de meeste hoofdstukken, maar een aantal liet hij schrijven door kenners van de Zeeuwse geschiedenis, waaronder de landbouwhistoricus Piet van Cruyningen en de socioloog Rinus Munters. Het boek omvat vier hoofddelen. Het eerste deel behandelt de traditionele economische sectoren waarvan de landbouw veruit de belangrijkste was. Het tweede deel gaat in op de door de overheid geplande modernisering waartoe de industrialisatie en de sociaal-economische effecten van de Deltawerken worden gerekend. Het volgende deel beschrijft en analyseert de politieke ontwikkelingen. Het laatste deel behandelt de aansturing op sociaal-cultureel vlak.

Een boek over Zeeland kan natuurlijk niet buiten de vraag of de Deltawerken verantwoordelijk zijn voor de substantiële veranderingen die deze provincie na 1945 heeft ondergaan. Zeeland was immers, zo stelt Zwemer terecht, vóór 1953 in economisch opzicht door zijn eilandenstructuur niet te vergelijken met de rest van Nederland, noch wat betreft arbeidsmarkt, noch wat betreft verkeerssituatie. De auteurs laten op overtuigende wijze zien dat de modernisering van Zeeland al begon vóór de Watersnoodramp. Zwemer wijst de Provinciale Planologische Dienst, het Economisch Technologisch Instituut Zeeland en de Stichting Zeeland voor Maatschappelijk Cultureel Werk aan als de diensten waar de nieuwe technocratische professionals huisden. Zij